

ערב הסעודית - לא בדרך המלך

יואל גוז'נסקי

ערב הסעודית נקלעה למשבר הקורונה בעיתוי רגיש ומורכב. יורש העצר, מחמד בן-סלמאן, מבקש להעמיק את אחיזתו בשלטון באמצעות המשך המעצרים בקרב מספר בני משפחה ונושאי תפקיד בכירים אחרים. לכך יש להוסיף את המתיחות ביחסים עם רוסיה סביב המשך הפעלת קרטל "אופ"ק + " וכן ויסות מחיר הנפט, שגרר מפולת במחיר הנפט בשווקים. כל אלה מתלכדים לצבר אתגרים המטיל עומס רב על מערכת קבלת ההחלטות הסעודית הריכוזית, בעת הנוכחית יותר מתמיד, ומקשה על קידום יעדים לאומיים מתוכננים ומתבקשים.

בתחילת חודש מארס דווח כי בערב הסעודית נעצרו מספר אישים מבני משפחת המלוכה, בראשם הנסיכים אחמד בן עבד אל-עזיז בן ה-77, אחיו של המלך, ומחמד בן נאיף, בן ה-60, אחיינו של המלך. בן נאיף נתון כבר מ-2017 במעקב עת הוחלו עליו הגבלות תנועה. מעצרו של אחמד, בנו של מייסד הממלכה, הוא חריג שכן הנסיך נחשב כנהנה מחסינות ואף הוזכר בעבר כיורש פוטנציאלי למלך סלמאן. הוא מקובל בעיקר על בני המשפחה המבוגרים אשר עלייתו המטאורית וצבירת סמכויותיו של בן-סלמאן הייתה לצנינים בעיניהם. בספטמבר 2018 צולם אחמד מפציר במפגינים נגד המעורבות הסעודית במלחמה בתימן מחוץ לביתו בלונדון "לא להאשים את כל המשפחה... ולכוון את חיצו הביקורת למלך ולבנו". למרות שאחמד טען כי דבריו הוצאו מהקשרם, דווח כי לאחר שקיבל ביטחונות לשלומו ושב לממלכה הוא המשיך להעביר ביקורת על בן-סלמאן, אם כי בשיחות סגורות.

גל המעצרים, שעדיין לא זכה לאישור סעודי רשמי, הציף שוב שאלות וספקולציות אשר ליציבות הממלכה בעת הזו ותהליך קבלת ההחלטות שמוביל יורש העצר, מחמד בן-סלמאן. בכלי תקשורת, שאינם סעודיים, נטען כי סוכל ניסיון הפיכה. אולם ספק אם טענה זו אמינה, בעיקר על שום הפיקוח ההדוק שהוטל ממילא על חלק מהעצורים. לכן מוערך, שהמהלך קשור להבנה של בן-סלמאן שעדיין יש בקרב המשפחה כיסי התנגדות לשלטונו וכי עליו להקדים תרופה למכה, לפני מות אביו המלך, שזה זמן רב מדווח כי אינו בקו הבריאות. בין היתר, באוקטובר 2019 דווחה ביקורת נגד בן-סלמאן על רקע ההתקפה האיראנית על מתקני ארמק"ו וספק גובר בקרב חוגים במשפחה אשר להתאמתו להנהיג את הממלכה בשעה זו, מרובת האתגרים. במקביל, וכנראה במנותק ממעצר הנסיכים, במחצית מארס הודיעה "הרשות הסעודית למלחמה בשחיתות (Nazza)", כי נעצרו 298 פקידים, שופטים ואנשי צבא בכירים והוגשו נגדם כתבי אישום בגין בזבוז, שוחד ומעילה בכספי ציבור בסך של כ-100 מיליון דולר.

המתח הרב והרגישות הפוליטית בממלכה צפויים אף לגבור לקראת העברת הכתר לבן-סלמאן: רבים ממתנגדיו לא העזו לקום נגדו, בעוד אביו יושב על כס המלך. אך ניתן להעריך כי גל המעצרים הנוכחי כנראה אינו האחרון, אלא מוכיח שוב עד כמה בן-סלמאן מתקשה לצבור לגיטימציה פנימית לשלטונו ולכן הוא מבקש לייצב שלטון יחיד-ריכוזי באמצעות מורא. לכן יש לשים לב לנסיך מתאב

בן-עבדאללה, שעמד בראש המשמר הלאומי ונחשב מקורבו של מחמד בן-נאيف. נראה שמתאב לא נכלל בגל המעצרים, אך הוא מסומן כאופוזיציה לבן-סלמאן.

המערכת הפוליטית הסעודית הייתה תמיד מעין "קופסה שחורה" שקשה לראות דרכה. משבר הקורונה מקשה עוד בהקשר זה ויכול לפעול לטובת בן-סלמאן. זאת, משום שהוא מאפשר לו לבצע מהלכים שונים, חלקם שנויים במחלוקת, זאת בשעה שתשומת הלב התקשורתית אינה ממוקדת בו.

לאי השקט בארמון מצטרף אתגר נוסף הקשור למהלכיו של בן-סלמאן בשוק הנפט. בתגובה לסירוב הרוסי להמשיך לקצץ בתפוקת הנפט כדי לווסת את מחירו, בן-סלמאן, בצעד מפתיע, הצהיר על כוונה להעלות דרמטית את קצב הפקת הנפט וכן להוריד את מחירו ללקוחות מרכזיים. צעדים אלו של בן-סלמאן תרמו לירידות נוספות במחירים בשווקים. מוערך כי בן-סלמאן חותר למנוע דומיננטיות רוסית בקרטל, להמחיש לרוסים את משקלם ומעמדם היחסיים בשוק הנפט ובה בעת את יכולתה של ערב הסעודית "להכאיב" לרוסיה מבחינה כלכלית. כל זאת, במטרה להחזירה לשולחן הדיונים. בנוסף, לא ניתן לשלול את האפשרות כי בכך ריאה מבקשת גם להחליש את יצרניות הנפט האמריקאיות, הרגישות יותר לטלטלות בשוק הנפט.

ובעת הנוכחית, ערב הסעודית מתמודדת גם עם משבר הקורונה שפגע בפעילות העסקית העולמית והפחית עוד את הביקושים בשוק האנרגיה. עד כה, האפקט המשמעותי ביותר של התפשטות הנגיף על הממלכה היה הצניחה החדה במחירי הנפט. בריאה מוערך שהכלכלה תוכל להתמודד עם ירידת המחירים בשוק הנפט משום שברשותה עתודות מט"ח בסך של כ-500 מיליארד דולר, ועלות הפקת הנפט בתחומה היא מהנמוכות בעולם. אולם, הממלכה, ששמונים אחוזים מרווחיה מגיעים מנפט, זקוקה למחיר גבוה בהרבה מרמת המחירים הנוכחית (מתחת ל-30 דולר לחבית) כדי להגיע לאיזון תקציבי. היא תאלץ, בין השאר, לנגוס בעתודות המטבע שברשותה ולצמצם במידה ניכרת את הוצאות הממשלה, בכלל זה את תקציב הביטחון.

ב-24 במאס דווח על מקרה מוות ראשון מווירוס הקורונה בממלכה. במקביל מספר חולי הקורונה ממשיך לעלות ועומד על 767 חולים בעת כתיבת שורות אלו, ובהתאמה היא נדרשת להחמיר צעדי מנע והגבלות. בצעד חסר תקדים, שיש לו משמעות למעמדה בעולם האסלאמי בכלל ובמרחב הערבי בפרט, נאסרה עליה לרגל למכה ולמדינה - מהלך שגם בעטיו נגרמים הפסדים כלכליים. בית המלוכה נעזר ביכולות הרפואיות והלוגיסטיות של הצבא, הוטל עוצר לילי זמני ברחבי ממלכה ואף הוטל סגר על מחוז קטיף, שבו רוב שיעי וכן תעשיית נפט משמעותית. הערכה היא ששיעים רבים להם קשרים משפחתיים, עסקיים ואשר ביקרו באיראן, נדבקו והפיצו את הווירוס בקהילותיהם. לכן הוחלט על סגירת המחוז, בו כחצי מיליון איש, משאר הממלכה. עד כה, לא נרשמה תסיסה בשל הצעדים הדרקוניים שהוטלו על השיעים במחוז, למעט תלונות מספר מטעמים עקב מחסור מסוים במסכות הגנה מפני וירוסים ובמוצרי מזון. בנוסף, קניונים, מקומות בילוי והסעדה נסגרו ברחבי הממלכה, וחלק מהמגזר הציבורי, למעט שירותים חיוניים, הושבת זמנית. סגירת המסגדים מביאה סעודים רבים, שגם כך פעילים מאוד ברשתות החברתיות, להגביר את ההאזנה לדרשנים באמצעות האינטרנט.

לצד ההגבלות הודיע בית המלוכה על שורת צעדים שנועדו למתן את הפגיעה בכלכלה, ובראשם הזרמת הון רב לסקטור הפרטי, שהוא קטן ושברירי. התנהלות זו מחמירה ביחס להתמודדות קודמת עם מגפות - סארס (2003) או "שפעת הגמלים"/MERS, שהייתה ייחודית לחצי-האי הערבי והתפרצה ב-2012 (התחלואה לא פסקה ומתרכזת בעיקר בערב הסעודית).

יצוין כי ביצועי הכלכלה הסעודית, עוד לפני אפקט משבר הקורונה, לא היו מעודדים, ונראה כי צפויה החמרה במצב הכלכלי. תמיכה בתחזית הפסימית ניתן לשאוב מהודעת חברת הנפט הלאומית, ארמק"ו, במחצית מארס, שרווחיה ב-2019 צנחו ב-20 אחוזים (88 מיליארד דולר ב-2019 לעומת 111 מיליארד דולר ב-2018). זאת, אף לאחר הנפקה של חלק ממניותיה בבורסה הסעודית - מהלך שנועד לגייס הון למימוש רפורמות כלכליות. המניה נמכרת כעת במחיר נמוך במידה ניכרת מהמחיר בו הונפקה. גם אם סעודיה תצא כשידה על העליונה במלחמת מחירי הנפט יהיה זה במחיר ככלכלי כבד – גוברים הספקות באשר ליכולת לממש פרויקטים ממושכים ויקרים, דוגמת העיר "NEOM", שבעבור רבים הייתה פניו של "חזון 2030" שמוביל בן-סלמאן.

* * *

ערב הסעודית ניצבת בפני אתגר מנהיגותי, כשברקע התפתחויות שליליות בשוק הנפט ומשבר מגפת הקורונה. בן-סלמאן צפוי לקבל לידי - במוקדם או במאוחר - ממלכה שעוצמתה ומעמדה בנסיגה, והשפעתה על מגמות יסוד במזרח התיכון נחלשת. הוא צפוי להמשיך ולשלוט, בוודאי בטווח הקצר, כשלצדו אחיו חאלד ועבד אל-עזיז, הצוברים בהדרגה סמכויות. ובה בעת, האופוזיציה לשלטונו, כפי שהוכח שוב בגל המעצרים האחרון, לא גוועת. חמש שנים לאחר שמונה לתפקידיו, ניתן לומר שתחת הנהגתו גברה הפתיחות החברתית-תרבותית, הגם שבעיקר בתקווה למשוך השקעות זרות שיטיבו עם הכלכלה וכדי לשפר את דימוי הממלכה. אולם, המשך אי-השקט הפנימי ודשדוש הכלכלה יקשו עליו לעמוד ביעדים השאפתניים שהציב לעצמו ולממלכה.